

המבנים החצובים של פטרה
נחשבים עד היום בין המרשימים
ביותר בעולם שנעשו בידי אדם,
וב־2007 נבחרה פטרה במשאל
בינלאומי לאחד משבעת פלאי
תבל החדשים
צילום: JPRichard, Shutterstock

אדוני המדבר

במשך כמעט 1,300 שנה היו הנבטים גורם עיקרי בנוף המזרח התיכון ובשדה הסחר העולמי כולו. מסעם המרתק החל ביכולת הסתגלות נדירה לתנאי המדבר, המשיך בשגשוג עירוני ובעושר בלתי נתפס והסתיים בשקיעה עד כדי היעלמות מוחלטת. מה קרה לנבטים אדוני המדבר שאיש לא היה יכול להם? | **תמר הירדני**

שבטים רבים מילאו את חצי האי ערב לפני כ־2,500 שנה ושמותיהם אבדו בתהום הנשייה. כך בוודאי היה עולה גם בגורלו של שבט ערבי אחד, חרוץ ושפתן – שעד היום איננו יודעים מה היה שמו בתחילת הדרך – אלמלא החל לנוע צפונה אל חופי הים התיכון בשלהי התקופה הפרסית. אורח החיים הייחודי והמסקרן של שבט זה כלל הימנעות מוחלטת משתיית יין, העדפה ברורה לחיי נדודים באוהלים וכושר התמצאות בלתי רגיל בדרכי המדבר החמקמקות. בני השבט למדו כיצד לכוון אל בורות מים נסתרים את מי השיטפונות הנדירים, ואיך להוביל במדבר שיירות גמלים ארוכות בכל מזג אוויר. שליטתם המוחלטת בדרכים הקנתה להם בלעדיות בסחר היבשתי בין הנמלים הראשיים של ים המלח, ים סוף והים התיכון. במסלולי הסחר שיצרו העבירו בני השבט בשמים ותבלינים מהודו, ובהם בעיקר מור ולבונה שהיו סחורה מבוקשת באירופה. הם סחרו בבדי משי ואטלס מהמזרח הרחוק, במלח שהיה אז יקר המציאות, ואפילו באספלט מים המלח ששימש בין השאר את המצרים לחניטת מומיות.

הדרכים הראשיות בתוואי הסחר הקבוע של בני השבט נקראו 'דרך הבשמים', ולאורכן הוקמו תחנות קבע, חאנים ומצודות הרחוקים זה מזה כעשרים קילומטר – מהלך גמל ביום אחד. בתחנות אלה ניתן היה להצטייד במזון ובמים, להחליף גמלים פצועים ועייפים ואף ללון בלילה. השירות שניתן היה אמין ומקצועי, וכך הפכו בני השבט עד מהרה למובילי סחורות מבוקשים מאוד, ובעקבות כך גם עשירים מאוד.

עושר אגדי

מעט מאוד ידוע על תרבותם ועל קורותיהם של בני השבט, שכן הם לא כתבו על כך דבר. רוב המידע עליהם מגיע מגורמים שבאו אתם במגע – עמים שלחמו בהם או סחרו אתם – וממקורות ששמעו עליהם מכלי שני ושלישי כמו היסטוריונים יוונים ורומים. בזכות ציורים ושמות אלילים שחרתו על סלעים לאורך מסלולי הסחר אנחנו יודעים כי הנבטים היו עובדי אלילים – כמו רוב השבטים הערביים לפני עליית האסלאם. דוגמאות לחריטות המתארות את אל ההר הערבי דושקא, את אלת האהבה אל־עוזא ואת אלת הלבנה אל־מנאת ניתן לראות עד היום בוואדי ראם שבירדן, סמוך לשרידי מקדשים לאלים אלה. במשך זמן רב

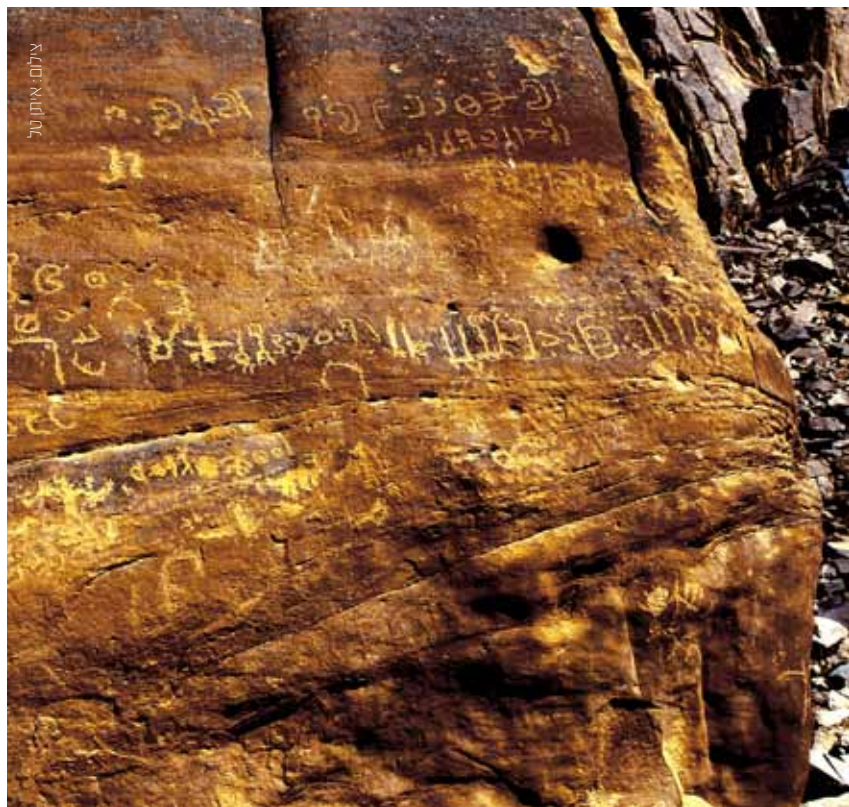
סירבו בני השבט להשתקע ביישובי קבע, אך לבסוף הבינו כי לא ניתן להמשיך לשוטט בדרכי המדבר עם אלפי נשים וילדים. הם חיפשו אפוא מקום יישוב גדול, אך נסתר ומרוחק מדרכי המסחר, שבו יוכלו לשכן את בני משפחותיהם, ולא פחות חשוב מכך, להגן על אוצרותיהם. תכנית ההתיישבות יצאה לפועל במאה הרביעית לפסה"נ, כאשר בני השבט כבשו מידי האדומים את העיר הנסתרת פטרה שבהרי עבר הירדן המזרחי. מהלך זה היה סנונית ראשונה בתהליך השתקעותו של השבט ביישובי קבע נוספים ואף בערים. הם החלו להשתלט על אדמות האדומים יושבי עבר הירדן ודחקו אותם מערבה לתוככי ארץ ישראל. מכאן קצרה הדרך להתפשטות השבט על צפון ערב, עבר הירדן המזרחי, דרום סוריה, הנגב וחצי האי סיני.

בינתיים השתוללה בארץ ישראל מהומה רבתי בעקבות הסכסוך המר שניטש בין יורשי אלכסנדר מוקדון, סכסוך הידוע בשם 'מלחמת הדיאדוכים'. היוונים השתלטו על הארץ ופנו לכבוש גם את עבר הירדן המזרחי ולשעבד את יושביו. רק אז הועלה לראשונה שמם של בני השבט על הכתב, ואנשיו כונו על ידי היוונים 'נבטים' – השם שבו הם מוכרים עד היום. נראה כי מקור השם הוא במלה הערבית 'נבטו', שפירושה חציבה או כרייה, והוא מסמל את כישרונם הייחודי של בני השבט למצוא מקורות מים במדבר ולחפור בורות לאגירתם בשיטות מקוריות. ניסיונותיהם של היוונים לכבוש את ארץ הנבטים לא צלחו – כמו ניסיונותיהם של רוב האויבים האחרים במהלך השנים – שכן רק הנבטים ידעו להסתדר בתנאים הקיצוניים של יובש ולהט שמש ביום ושל קור עז בלילה. איש לא יכול היה לאדוני המדבר.

השתקעות הנבטים ברחבי המזרח התיכון הביאה לשגשוגם ולשכלול דרכי המסחר בין ערי הנמל השונות. בצמתים מרכזיים על אם הדרך הוקמו עשרות תחנות נבטיות, בהן אחדות שחצו את הנגב והובילו לעיר הנמל עזה. הנבטים פיארו את עריהם, בנו מקדשים לאלילים והתמחו בחציבת קברים מדהימים ביופיים בבירתם הנסתרת פטרה. השגשוג הכלכלי והביטחון הפיזי הביאו לפריחה טכנולוגית, והנבטים הגיעו

קדרות ייחודית באיכותה. קערה נבטית שהתגלתה בירדן

ואדי רם – העמוק והארוך שבואדיות ירדן – הוא אחד האתרים שבהם התגלו ציורים וכתובות המעידים על נוכחות נבטית מוקדמת. במקום נחשפו גם ממצאים פרהיסטוריים המעידים שהיה באזור קיום אנושי כבר לפני 12 אלף שנה לפחות. על קירות הגרניט של הוואדי נמצאו בין השאר כתובות בכתב נבטי וציורי גמלים, גם הם כנראה נבטיים

שלכל אחת מהן היה מרחב מחיה משלה: הממלכה החשמונאית פעלה במרכזה של ארץ ישראל ובצפונה, ואילו הנבטים פעלו בעבר הירדן המזרחי ובנגב. היחסים בין שתי הממלכות התערערו עם שגשוגה של ממלכת החשמונאים בימי אלכסנדר ינאי, לאחר שזה החליט להרחיב את ממלכתו על חשבון השכנה הנבטית.

הנבטים למדו כיצד לכוון אל בורות מים נסתרים את מי השיטפונות הנדירים, ואין להוביל במדבר שיירות גמלים ארוכות בכל מזג אוויר

לשיא אמנותי בייצור קרמיקה דקיקה שזכתה לכינוי 'קליפת ביצה'. אותו שבט יחיד שיצא אי אז מחצי האי ערב הפך תוך 300 שנה לאומה חזקה, עשירה ובוטחת שבראשה מלך. לא ידוע מתי וכיצד נולד בית המלוכה הנבטי, אולם שמו של מייסד השושלת – המלך חרתת הראשון – מונצח בכתובת חרתת בסלע בחלוצה המתוארכת לשנת 168 לפסה"נ. המלך חרתת מככב גם בספר מקבים ב', שבו הוא מכונה "חרתת שליט הערבים" (מקבים ב' ה', ח', מהדורת אברהם כהנא). המלך מתואר בספר כאחד הגורמים שהתנכלו – לשמחת החשמונאים – לכהן היהודי הגלוי יסון, שניסה להפוך את ירושלים לעיר הלניסטית ונאלץ לברוח לעבר הירדן המזרחי. המלכים הנבטים הנפיקו מטבעות ועליהם דמות דיוקנם. בהשפעת הסביבה הפרסית דוברת הארמית הכיתוב על המטבעות היה בארמית ולא בערבית.

הסכסוך היהודי ערבי הראשון

היחסים בין ממלכת החשמונאים לממלכת הנבטים היו בשלב הראשון ידידותיים מאוד. יוסף בן מתתיהו מתאר שיתוף פעולה בין היהודים לנבטים אשר דאגו לשלומם של יהודי הגלעד שהיו נתונים תחת לחץ היוונים:

ויהודה המקבי ויונתן אחיו עברו את ירדן הנהר והמשיכו בדרכם מהלך שלושה ימים ממנו ופגעו בנבטים שקידמו פניהם בשלום. והם [הנבטים] סיפרו לו על האנשים [היהודים] בגלעד, שרבים מהם נתונים (בכל) רע כשהם כלואים במצודות ובערי הגלעד, והאיצו בו שימהר אל הגויים וישתדל להציל את בני עמו מידם (קדמוניות היהודים י"ב, ב, 335-336).

יחסי הידידות בין שתי הממלכות התאפשרו בזכות האויב היווני המשותף, ובזכות העובדה

עזה
למרות שעזה לא הייתה בשליטה נבטית מלאה, לאורך רוב התקופה ההלניסטית היא הייתה תחת השפעה נבטית חזקה ושימשה עיר הנמל העיקרית של הנבטים לחוף הים התיכון

ממשית
נוסדה: המאה הראשונה לפסה"נ
חרבה: המאה השישית
גודלה של ממשית הוא רק כארבעים דונם, אבל היא נחשבה עיר בגלל חשיבותה הפוליטית

פטרה
נוסדה: המאה התשיעית לפסה"נ
חרבה: המאה ה'13
לפי המסורת הבדואית בפטרה הכה משה על הסלע ושם גם נקברה מרים אחותו

צילום: Constantine the Great at

צילום: תמר הירדני

עזה

חלוצה

רחובות בנגב

ניצנה

שבטה

עבדת

ממשית

מואה

פטרה

— 500
תרבות נוודים

400 –
התיישבות
והשפעה פרסית

100–
השפעה
יוונית רומית

300
התנצרות

700
התאסלמות
והיעלמות

חלוצה

נוסדה: המאה השלישית לפסה"נ
חרבה: אחרי המאה השמינית
בתקופה הרומית שימשה חלוצה
בירת פרוכניקיה ושטחה הגיע
לשיא של כאלף דונם

Abu al-68
צילום:

רחובות בנגב

נוסדה: מאה הראשונה
חרבה: בשיא גודלה, במאה
החמישית, מנתה רחובות בנגב
כעשרת אלפים תושבים שחיו בלב
מדבר צחיח

PW:
צילום:

עבדת

נוסדה: המאה השלישית לפסה"נ
חרבה: המאה השביעית
במאה השביעית הגיעה עבדת
לשיא שגשוגה, אך ב' 630 חרבה
ברעידת אדמה וננטשה

Jean & Nathalie
צילום:

ניצנה

נוסדה: המאה השלישית לפסה"נ
חרבה: המאה התשיעית
בשיאה, בתקופה הביזנטית, היו
בניצנה שלוש כנסיות ומבצר גדול

Acet11
צילום:

מואה

נוסדה: המאה השלישית לפסה"נ
חרבה: המאה השלישית
בזכות האקלים היבש השתמרו
במואה שרידים בוטניים במצב
מצוין, ובהם גרעיני תמר, זית,
אפרסק, אגוזי מלך וארז הלבנון

V sosnitsky
צילום:

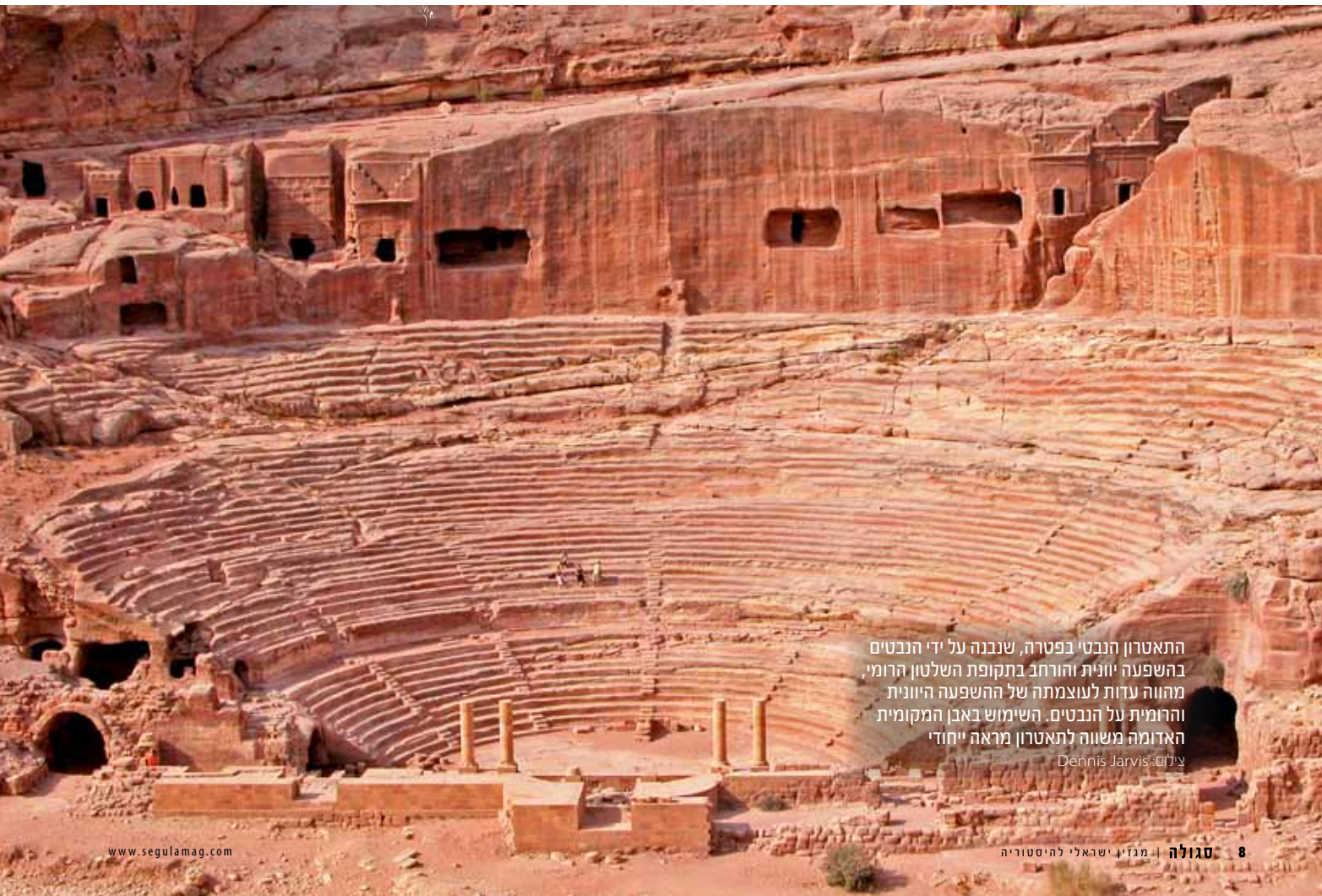
שבטה

נוסדה: המאה ראשונה
ננטשה: המאה התשיעית
במאה החמישית הגיעה
שבטה לשיא פריחתה ומנתה
כאלפיים תושבים

צילום: שלומי שטרית, פיקיוקי

קבלת הנצרות בתקופה הביזנטית הביאה לכך שברוב האתרים הנבטיים נמצאו כנסיות, מנזרים ואגני טבילה. הכנסייה הביזנטית בעבדת צילום: אורן רזון

התאטרון הנבטי בפטרה, שנבנה על ידי הנבטים בהשפעה יוונית והורחב בתקופת השלטון הרומי, מהווה עדות לעוצמתה של ההשפעה היוונית והרומית על הנבטים. השימוש באבן המקומית האדומה משווה לתאטרון מראה ייחודי

צילום: Dennis Jarvis

אגני הטבילה בערי הנבטים מתאפיינים בצורת צלב שלהם. אגן הטבילה בשבטה
צילום: Kat Sniffen

ניסיונותיהם של היוונים לכבוש את ארץ הנבטים לא צלחו – כמו ניסיונותיהם של רוב האויבים האחרים במהלך השנים

הקץ. מתברר כי הנבטים עצמם לא יכלו לשפוע התרבויות שאליהן נחשפו דרך קשרי המסחר הענפים שניהלו. השפעות מצריות, יווניות ורומיות החלו לחלחל אל הערים הנבטיות. השפה הערבית שבה דיברו נדחקה ואת מקומה תפס גיב נבטי משונה שהורכב מבליל של ארמית וערבית. הנבטים החלו להתבולל ולהתחתן עם שכניהם, ואפילו המלך עבדת הרביעי השיא את בתו לאנטיפס בנו של הורדוס. בהשפעת הרומאים גם בוטל האיסור המוחלט על שתיית יין, ויעידו על כך גתות יין רבות שנמצאו בעריהם. ההיסטוריון היווני סטראבו, בן המאה הראשונה, תיאר את היין הרב שהוגש במשתאות שערכו הנבטים:

הנבטים ... נוהגים לסעוד בצוותא בחבורות של 13 אנשים, ובכל משתה ישעשעו את לבם שתי נערות מזמרות. המלך עורך משתאות מפוארים, אולם איש לא שותה בהם יותר מ־11 גביעי יין, כל פעם בגביע זהב שונה
(John F. Healey, *The Religion of the Nabataeans: A Conspectus* P. 27)

ייחודם של הנבטים הלך והתפוגג. התרבות הנבטית האותנטית נרמסה תחת השפעות צבאיות ושלטוניות זרות ובשל הערצה כמעט עיוורת לתרבות הרומית. בסופו של דבר כרתו הנבטים ברית עם

הוא פלש מזרחה לעבר הירדן, כבש ערים ומבצרים והטיל מס על הנבטים. במקביל הוא כבש גם את עזה – עיר הנמל הנבטית העיקרית באזור – והרס את הנמל שלה כדי לפגוע בסחר הנבטים ולהרחיק אותם מארץ ישראל. זו הייתה מכה קשה מאוד למערך המסחר הנבטי בנגב. שיירות הגמלים שהגיעו מים סוף נהגו לפרוק את סחורותיהן בעזה כדי להשיטן לאירופה, ובעקבות הרס הנמל הן נאלצו לנוע צפונה לאורך הרי מואב והגלעד עד לערי הנמל הסוריות.

הנבטים לא עברו על הדבר בשתיקה, ועבדת הראשון, המלך השלישי בשושלת, הכריז מלחמה על אלכסנדר ינאי. הוא הביס את הצבא החשמונאי בקרב שנערך בגולן והצליח להשיב לידי אחרים מהמבצרים ומהערים שנלקחו מהנבטים בעבר הירדן המזרחי. יורשו, המלך חרתת השלישי, פלש לממלכת החשמונאים, איים לתקוף אותה ונסוג לבסוף רק בעקבות הסכם שנחתם בין הממלכות. ההמשך לא היה נעים יותר: האחים החשמונאים אריסטובולוס השני והורקנוס השני, שהתקוטטו על כתר המלוכה, עירבו בקלחת את הנבטים והבטיחו להם הבטחות שונות ומשונות אם ייחלצו לעזרתם. הצבא הנבטי הגיע לירושלים בשנת 65 לפסה"נ וצר על הר הבית שבו התבצר אריסטובולוס, אך בסופו של דבר היו אלה דווקא הרומאים שהביאו את הקץ על ממלכת החשמונאים. הללו לא הסתפקו בכך ופלשו גם לארץ הנבטים, אולם לבסוף נסוגו. במשך עשרות שנים ניסו הרומאים להשתלט על ממלכת הנבטים ללא הצלחה. בשנת 30 לפסה"נ עלה לשלטון המלך עבדת השלישי, שפעל במקביל להורדוס הגדול מלך יהודה. היחסים בין השניים היו מורכבים, בעיקר בשל העובדה שהורדוס היה מלך מטעם הרומאים אך אמו קיפּרוס הייתה נבטית. בסופו של דבר עלו היחסים על דרך המלך, תרתי משמע, וימי מלכותו של עבדת השלישי נחשבים לתקופת זוהר בתולדות הממלכה הנבטית. הוא שיקם את נמל עזה באישורו של הורדוס והחזיר את שיירות הגמלים לנגב. נתיניו המעריצים הקימו לכבודו עיר בנגב וקראו לה על שמו – עבדת – וייתכן שבה גם נקבר.

מחיקה תרבותית

באותם ימים נדמה היה שאיש לא יכול לאדוני המדבר, ועל כן צריך להבין מדוע בא עליהם

ממשית, כמו שבטה, חלוצה ועבדת, הוכרזו על ידי אונסק"ו כאתרי מורשת עולמיים בשל היותם אתרים מרכזיים על דרך הבשמים. מקור השם ממשית הוא בשם הרומי ביזנטי של העיר ממפיס. השם הערבי הוא כרנב (כורנוב), כשמו של משקה חלב עם דבש ותמרים. מבנים משוחזרים בממשית

צילום: Acer11

רחובות בנגב היא מהאתרים הנבטיים הידועים פחות, והחפירה הארכאולוגית במקום טרם הושלמה. תצלום אוויר של האתר מדגים את גודלה של העיר בשיא פריחתה, אז גרו בה כעשרת אלפים תושבים – נתון מדהים בהתחשב בתנאי המדבר ובהיעדר מערכות מודרניות להובלת מים מרחוק

צילום: PW

היחסים בין הנבטים והחשמונאים התערערו בימי אלכסנדר ינאי, לאחר שזה החליט להרחיב את ממלכתו על חשבון השכנה הנבטית

הרומאים, ובדיכוי המרד הגדול של היהודים בירושלים בשנת 67 השתתף כוח נבטי שכלל אלף פרשים ו-5,000 רגלים. יחסי הידידות בין הרומאים לנבטים נשמרו עד מותו של המלך הנבטי רבאל השני בשנת 106. הרומאים ניצלו את ההזדמנות, כבשו בסערה את הממלכה הנבטית, סיפחו אותה לאימפריה הרומית והפכו את ארץ הנבטים למחוז שנקרא 'פרובינקיה ערביה'.

באותה עת החלה האימפריה הרומית לרשת את נתיבי הסחר הימיים של העולם הקדום, מהלך שהוויל את העברת הסחורות מארץ לארץ ולעתים אף האיץ אותה. התפתחות זו פגעה מאוד בכלכלה הנבטית והוציאה מכלל שימוש את רוב תחנות המעבר בדרך הבשמים. חיי הנוודות – שגם כך ננטשו חלקית עוד קודם לכן – הפכו לא רלוונטיים לחלוטין, והנבטים השתקעו בנקודות היישוב שהקימו לאורך דרך הבשמים והפכו אותן ליישובי קבע.

בסוף התקופה הרומית היו בארץ ישראל שבע ערים נבטיות גדולות: עבדת, ממשית, חלוצה, ניצנה, שבטה, מואה ורחובות בנגב. האוכלוסייה עסקה ברובה בחקלאות מדברית ובמקצועות נוספים, ורק מעטים מתושבי הערים עסקו במסחר. מחפירות שנערכו בערים הנבטיות עולה כי השפעת התרבות הרומית הייתה עצומה, והערים נבנו במתכונת של ערים בן המאה הראשונה, תיאר את היין הרב שהוגש במשתאות שערכו הנבטים גריה – רומיות לכל דבר, החל בתכנון העירוני וכלה באדריכלות הבתים. מקדשים לאילילים רומיים הוצבו בכיכר העיר, מנהגים נבטיים ננטשו לטובת מנהגיה של התרבות החדשה והמורשת הנבטית הלכה והתמוססה. במאה הרביעית, כשהאימפריה הרומית התנצרה, התנצרו גם הנבטים ומקדשיהם הפכו לכנסיות.

האם הנבטים הם בני רֶכָב?

שבט מסתורי המוזכר בספר ירמיהו מזכיר במאפיינים רבים את הנבטים, ולכן היה מי שטען כי מדובר באותו השבט ממש

פרק שלם בספר ירמיהו מוקדש לפרשת בני הרכבים, המספרת על מנהגיהם המיוחדים של צאצאי יונדב בן רכב, מראשי מרד יהוא:

וַיֹּאמְרוּ לֹא נִשְׁתָּה יֵינָן, כִּי יוֹנֵדָב בֶּן רֶכָב אֲבִינוּ צָוָה עָלֵינוּ לֵאמֹר לֹא תִשְׁתּוּ יַיִן אִתְּם וּבְנֵיכֶם עַד עוֹלָם. וּבֵית לֹא תִבְנוּ וְזֶרַע לֹא תִזְרְעוּ וְכֶרֶם לֹא תִטְעוּ וְלֹא יִהְיֶה לָכֶם, כִּי בָאֵהָלִים תִּשְׁבּוּ כָּל יְמֵיכֶם לְמַעַן תִּחְיּוּ יָמִים רַבִּים עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אִתְּם גָּרִים שָׁם (ירמיהו ל"ה, ו"ז).

צאצאי יונדב מילאו אחר ציווי עד הפרט האחרון, בניגוד לבני ישראל שהמרו כל הזמן את פי ה'. לפיכך מבטיח ירמיהו כי "לא יִכָּרֵת אִישׁ לְיוֹנֵדָב בֶּן רֶכָב עֹמֵד לְפָנַי כָּל הַיָּמִים" (שם, י"ז-י"ט). אחד מההיסטוריונים הקדומים שתיארו את הנבטים הוא דיודורוס איש סיציליה, יווני בן המאה הראשונה לפסה"נ. הוא כתב כי הנבטים חיים נוודות, לא בונים בתי קבע, לא עוסקים בחקלאות ולא שותים יין. התיאור דומה מאוד לתיאור התנ"כי על בני יונדב בן רכב, ועל כן היו חוקרים שתהו שמה בני יונדב הם אבות הנבטים. גם דברי חז"ל שלפיהם יונדב בן רכב הוא צאצא של יתרו חותן משה מסייעים לסברה זו, שכן המדיינים – שיתרו נמנה עליהם – ישבו בצפון מערב חצי האי ערב. ועדיין אין הוכחה חד משמעית לדבר. אם הנבטים הם אכן צאצאי יונדב, אפשר שהברכה "לא יִכָּרֵת אִישׁ לְיוֹנֵדָב בֶּן רֶכָב עֹמֵד לְפָנַי כָּל הַיָּמִים" התגשמה, שהלוא בני העם הנבטי לא נכרתו ולא הושמדו אלא רק נטמעו בסביבתם.

לכאורה לא נותר דבר מהתרבות הנבטית המקורית, אולם חכמת אדוני המדבר והיכרותם ארוכת השנים עם סודותיו עמדו להם גם בתקופה הביזנטית, ואלה באו לידי ביטוי ביכולתם המופלאה לאגור כל טיפת מים, לגדל כמעט כל גידול חקלאי בתנאי מדבר ולקיים ערים שלמות ושוקקות על אדמה ללא צל. היין שייצרו הנבטים בנגב היה מצרך מבוקש שבלט באיכותו ובטעמו, ויושבי אירופה התקשו להאמין כי הענבים הנפלאים שממנו נעשה גדלו בלב המדבר.

פטרה מתייחדת במראות מלאי
הוד המשלבים טבע פראי עם בנייה
מפוארת מעשה ידי אדם. תצפית
מהדרך היורדת למנזר הביזנטי

צילום: תמר הירדני

מקדשים לאילים רומיים הוצבו בכיכר העיר, מנהגים נבטיים ננטשו לטובת מנהגיה של התרבות החדשה והמורשת הנבטית הלכה והתמוססה

הישגים מדהימים אלה הפכו את הנבטים מודל הערצה למתיישבים היהודים בנגב לפני קום המדינה ומקור השראה עבורם. הסופרים יונת ואלכסנדר סנד, ממקימי קיבוץ רביבים, מתארים בספר 'אדמה ללא צל' את המפגש הראשון של גיבורי הסיפור עם חורבות העיר שבטה:

כנסיות. אחת, שתיים, שלוש ... רצפת פסיפס, אגן טבילה חצוב באבן, פרסקות, כתובות, שעון שמש ... היגיון נפלא בניצול שיפועי הרחובות. תעלות חצובות לאורך קירות הבתים מוליכות לבורות מים ולברכות פוליגונאליות במרכז העיר. מנשקה רץ מחצר אל חצר, מבור אחד למשנהו ... מאה, מאה ועשרים חצרות, יותר, הרבה יותר, שלוש כנסיות ... אלפי אנשים, ילדים, בתי אולפנה, המון שוקק. הלכו כאן, ברחוב הזה הלכו, דיברו התלוצצו, ברחוב הזה צחקו ... בנגב חיו בני אדם, רבבות בני אדם (יונת ואלכסנדר סנד, 'אדמה ללא צל', עמ' 108-109).

קץ בצל הסהר

אז מתי ולאן נעלמו לבסוף רבבות הנבטים יושבי המדבר? הקץ התחשך על ראשם עם כיבוש ארץ ישראל על ידי המוסלמים במאה השביעית. הקשרים המסחריים השוקקים שניהלו עם לב האימפריה הביזנטית בקונסטנטינופול ניתקו באחת והלגיטימיות של דתם הנוצרית הועמדה בסימן שאלה: אם אתם ערבים, מדוע אינכם מוסלמים? הכלכלה הנבטית שהושתתה בעיקר על גידול גפנים וייצור יין התערערה מאוד עקב חוסר הביקוש ליין מצד השליטים החדשים. המוסלמים שאפו לצמצם את תעשיית הגפן והיין בממלכתם והטילו על הנבטים מס כבד. בעקבות שבירת

מערכות המים הנבטיות הגיעו לשכלול רב כל כך עד שגם כיום מדענים אינם מצליחים לשחזר עד תום ולהסביר כיצד הצליחו לספק מים לאנשים רבים כל כך. הנבטים ניצלו שטפונות, גשמים פתאומיים וייתכן שגם מקורות מים עלומים. בור המים בחווארים והסכר ששימש לאגירת מי שטפונות לעיר ממשית צילום: יהושע לביא

מטה לחמם של אדוני המדבר נשברו גם רוחם והמוטיבציה שלהם להתקיים במדבר. הערים הנבטיות ננטשו וחרבו ויושביהן התפזרו ברחבי הארץ. רבים מהם התאסלמו ונטמעו בקרב ערבים יושבי הארץ החדשים, וכך נעלמו הנבטים סופית. כך בא הקץ על מורשת נבטית בת כמעט 1,300 שנה, מורשת שהתחילה בשבט לא ידוע והסתיימה בעם גדול. התרבות המרתקת של הנבטים, שרובה תואר על ידי צופים מהצד, הייתה ואיננה, ונראה כי קורותיה יישארו ברובם עלומים לנצח. □

תמר הירדני
מורת דרך מוסמכת,
חוקרת מטעם יד יצחק בן-צבי
וטופת ילדים

